
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Crespo Pasquier, Ane; Torra Cot, Mariona, dir. La gestació subrogada i l'interès superior del menor. Anàlisi dels efectes legals en l'ordenament jurídic espanyol. 2025. (Grau en Dret i Grau en Relacions Laborals)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/319233>

under the terms of the license

LA GESTACIÓ SUBROGADA I L'INTERÈS
SUPERIOR DEL MENOR. ANÀLISIS DELS
EFECTES LEGALS EN L'ORDENAMENT JURÍDIC
ESPANYOL.

Treball Final de Grau

Grau en Dret i Relacions Laborals

Autor:

Ane Crespo Pasquier

Tutor/a:

Mariona Torra Cot

Facultat de Dret

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM

Amb els avenços tecnològics i l'evolució social actual, les maneres de formar una família s'han diversificat notablement. Davant l'impossibilitat de tenir un fill pels seus propis mitjans, moltes persones espanyoles recorren a la coneguda gestació subrogada, una pràctica que permet a les parelles o persones amb dificultats reproductives ser pares i/o mares mitjançant la col·laboració d'una dona que gesta l'embaràs per ells. Aquesta tècnica a causa de la seva nul·litat de ple dret tant en l'ordenament jurídic espanyol com en molts altres han comportat i provocat la denominada maternitat subrogada internacional.

Aquesta creixent pràctica ha generat un intens debat jurídic, ètic i social a nivell internacional. El dilema continuat que acompanya a la maternitat per subrogació fa que es creïn conflictes que compliquen la seva regulació legal, fent així que no es trobi una solució uniforme i existeixi inseguretat legal i la possible vulnerabilitat dels actors implicats i els seus drets, en concret la de la seva part més dèbil, els infants nascuts arrel d'aquest contracte.

RESUMEN

Con los avances tecnológicos y la evolución social actual, las formas de formar una familia se han diversificado notablemente. Ante la imposibilidad de tener un hijo por sus propios medios, muchas parejas españolas recurren a la conocida gestación subrogada, una práctica que permite a las parejas o personas con dificultades reproductivas ser padres y/o madres mediante la colaboración de una mujer que gestará el embarazo por ellas. Esta técnica, debido a su nulidad de pleno derecho tanto en el ordenamiento jurídico español como en muchos otros, ha generado lo que se conoce como maternidad subrogada internacional.

Esta creciente práctica ha generado un intenso debate jurídico, ético y social a nivel internacional. El dilema continuo que acompaña a la maternidad subrogada provoca la creación de conflictos que complican su regulación legal, lo que impide encontrar una solución uniforme y genera inseguridad legal, además de la posible vulnerabilidad de los actores implicados y sus derechos, en particular de la parte más débil, los niños nacidos a raíz de este contrato.

ABSTRACT

With technological advancements and current social evolution, the ways of forming a family have diversified significantly. Due to the impossibility of having a child by their own means, many Spanish couples turn to the well-known practice of surrogacy, which allows couples or individuals with reproductive difficulties to become parents through the collaboration of a woman who carries the pregnancy for them. This technique, due to its lack of legal recognition both in Spanish law and in many other legal systems, has led to what is known as international surrogacy.

This growing practice has sparked intense legal, ethical, and social debate internationally. The ongoing dilemma surrounding surrogacy creates conflicts that complicate its legal regulation, preventing a uniform solution and leading to legal uncertainty, as well as the potential vulnerability of the parties involved and their rights, particularly the most vulnerable, the children born as a result of this contract.

ÍNDIX

1.	INTRODUCCIÓ.....	8
----	------------------	---

APARTAT I: LA GESTACIÓ SUBROGADA

2.	LA GESTACIÓ SUBROGADA.	9
3.	REGULACIÓ NACIONAL.	10
3.1.	LA GESTACIÓ SUBROGADA EN EL CODI PENAL.	10
3.2.	LA LLEI 14/2006, DEL 26 DE MAIG, SOBRE TÈCNIQUES DE REPRODUCCIÓ HUMANA ASSISTIDA.....	11
4.	REGULACIÓ INTERNACIONAL.....	12

APARTAT II: L'INTERÈS SUPERIOR DEL MENOR.

5.	INTERÈS SUPERIOR DEL MENOR.....	13
5.1.	ORIGEN I APLICACIÓ.....	15
5.2.	ALTRES INTERESSOS DELS MENORS EN ELS SUPÒSITS DE GESTACIÓ SUBROGADA.....	15
6.	CONCRECIÓ DE L'INTERÈS SUPERIOR DEL MENOR EN ELS SUPÒSITS DE GESTACIÓ SUBROGADA.....	17

APARTAT III: INTERPRETACIÓ LEGISLATIVA NACIONAL.

7.	INTERPRETACIONS SOBRE LA REGULACIÓ DE LA GESTACIÓ SUBROGADA EN L'ORDENAMENT JURÍDIC ESPANYOL.....	19
8.	PROBLEMÀTICA DE LA INSCRIPCIÓ EN EL REGISTRE CIVIL DELS FILLS NASCUTS A L'ESTRANGER PER GESTACIÓ SUBROGADA. REQUISITS I CASOS DE DENEGACIÓ.....	21

8.1.	INSCRIPCIÓ EN EL REGISTRE CIVIL ESPANYOL D'UNA FILIACIÓ JURÍDICA AMB UNA RESOLUCIÓ JUDICIAL ESTRANGERA ANTERIOR.....	21
8.2.	INSCRIPCIÓ DE FILIACIÓ JURÍDICA AMB UNA CERTIFICACIÓ REGISTRAL ESTRANGERA ANTERIOR.....	22

APARTAT IV: INTERPRETACIÓ JURISPRUDENCIAL.

9.	JURISPRUDÈNCIA I CASOS RELLEVANTS.....	23
9.1.	LA SUBROGACIÓ EN LA JURISPRUDÈNCIA DEL TEDH.....	23
9.1.1.	Sentències TEDH de 26 de juny de 2014: Casos <i>Mennesson vs. França</i> i <i>Labassee vs. França</i>	23
9.1.2.	Sentència TEDH del 27 de gener de 2015 i del 24 de gener de 2017: Cas <i>Paradiso i Campanelli vs. Italia</i>	25
9.1.3.	Conclusions del TEDH sobre els contractes de subrogació uterina.....	26
9.2.	LA SUBROGACIÓ EN LA JURISPRUDÈNCIA DEL TJUE.....	26
10.	IMPACTE DE LA JURISPRUDÈNCIA DELS ALTS TRIBUNALS EUROPEUS EN L'ESTAT ESPANYOL: ANALOGIES I DIFERÈNCIES.....	28
11.	CONCLUSIONS.....	29
11.1.	POSSIBLE INICIATIVA LEGISLATIVA.....	30
11.2.	NOVA INSTRUCCIÓ DEL MINISTERI DE LA PRESIDÈNCIA, JUSTÍCIA I RELACIONS AMB LES CORTS.....	32
12.	BIBLIOGRAFIA.....	35

PARAULES CLAU: Tècniques de reproducció humana assistida, gestació per substitució maternitat subrogada internacional, pares comitents, interès superior del menor, protecció efectiva, filiació, inscripció.

ABREVIACIONS

- DGRN: Direcció General dels Registres i del Notariat
- TS: Tribunal Suprem
- STS: Sentència del Tribunal Suprem
- ATS: Auto del Tribunal Suprem
- LTRHA: Llei sobre tècniques de reproducció humana assistida
- TEDH: Tribunal Europeu dels Drets Humans
- CEDH: Conveni Europeu dels Drets Humans
- TJUE: Tribunal de Justícia de la Unió Europea
- SAP: Sentència de l'Audiència Provincial

1. INTRODUCCIÓ.

La gestació subrogada, s'utilitza cada vegada més com a mètode de formació de famílies arreu del món. Encara que no hi ha xifres exactes que reflecteixin quants nens i nenes són nascuts per mitjà d'aquestes tècniques la realitat és que el desenvolupament de la tecnologia de reproducció assistida, els canvis en les normes socials i la tendència a tenir fills a edats més avançades, estan fent que aquests tipus de naixements es donin més en l'actualitat.

La manca d'harmonització legislativa a nivell internacional i, en el cas del nostre ordenament jurídic l'escassa i prohibitiva regulació d'aquesta tècnica ha donat peu a que es fomenti que moltes famílies viatgin a països estrangers per poder dur a terme el conegut "*turisme reproductiu*" entenent aquest com, el moviment de persones d'un país a un altre a la recerca d'un possible tractament de reproducció assistida ja que en el seu país d'origen no poden aconseguir ser progenitors per mitjà d'aquesta tècnica anomenada "*maternitat subrogada internacional*".

A conseqüència d'aquesta pràctica s'ha posat de manifest l'absència d'una regulació específica que ordeni els efectes que produeix al nostre país la gestació per subrogació duta a terme a l'estranger. Tampoc s'ha trobat una solució uniforme per protegir de manera efectiva els drets dels menors en situacions derivades de la gestació subrogada i això genera una situació d'incertesa jurídica en què els drets d'aquests actors indirectes poden entrar en conflicte amb les lleis nacionals i, en molts casos, poden quedar desprotegits.

El present treball aborda la gestació subrogada, desglossant el seu règim jurídic tant a en l'àmbit nacional com internacional, comparant-lo i descobrint les formes de regulació adoptades per diferents països. També s'analitza com aquesta pràctica reproductiva actual pot afectar l'interès superior del menor, un principi fonamental reconegut tant al nostre ordenament jurídic com en les normatives internacionals. Mitjançant l'examen de diferents resolucions dels alts tribunals europeus es pot observar com aquestes, així com la jurisprudència que generen, influeixen i es reflecteixen en les decisions nacionals i en la nostra normativa. Finalment, es posa de manifest que, malgrat els intents de regulació per part de les lleis nacionals, encara no s'ha trobat una solució òptima en la regulació d'aquesta matèria i en la protecció efectiva dels drets dels menors nascuts per mitjà d'aquesta pràctica.

APARTAT I: MARC TEÒRIC

2. LA GESTACIÓ SUBROGADA.

La gestació subrogada com a alternativa reproductiva és una pràctica altament controvertida des de diferents vessants, entre d'altres la jurídica, en tant que es tracta d'una realitat social creixent i a la que, per tant, el Dret ha de donar una resposta efectiva.

Aquesta tècnica reproductiva es coneix per ser una pràctica en la qual una dona es compromet a gestar i donar a llum a un nadó, a través de tècniques de reproducció assistida, en favor dels pares comitents o pares internacionals. Molts autors han intentat trobar una definició adient per a la maternitat subrogada com Xavier Hurtado definint-la com *“la pràctica mitjançant la qual una dona gesta un nen per una altra persona, amb la intenció de entregar-li el nadó després del naixement”*¹ o *“la pràctica en la qual una dona s'ofereix, mitjançant contraprestació o sense ella, a gestar i donar a llum a un nadó, a compte d'un matrimoni o parella comitent que el rebran en el moment del naixement”* com estableix Ludmila Flores Salgado². També trobem la senzilla, però no per això menys correcta definició d'Eleonora Lamm *“la gestació per substitució és una forma de reproducció assistida, per mitjà de la qual una persona denominada gestant acorda amb una altra persona, o amb una parella denominada comitent o comitents, gestar un embrió amb la finalitat que la persona nascuda tingui vincles jurídics de filiació amb la part comitent”*.³

Aquestes definicions, com moltes altres, s'han considerat genèriques i no han estat acceptades del tot, és per això que molta doctrina s'ha adherit a la definició donada per la Sentència de la Secció 10a de l'Audiència Provincial de València, de 23 de novembre de 2011 que la defineix com: *un contracte, onerós o gratuït, a través del qual una dona presta el seu consentiment per dur a terme la gestació, mitjançant tècniques de reproducció assistida, aportant o no també el*

¹ Hurtado Oliver, Xavier, *El Derecho a la vida ¿y la muerte?, procreación humana, fecundación in vitro, clonación, eutanasia, suicidio asistido y aborto, problemas éticos legales y religiosos*, 3ra. Ed. México, Porrúa, 2008.

² Flores Salgado, Lucerito Ludmila, *Reflexión ético-jurídica sobre las técnicas de reproducción asistida IUS. Revista del Instituto de Ciencias Jurídicas de Puebla A.C.*, México, núm. 20, 2007.

Lamm, E. (2013). Gestación por sustitución: ni maternidad subrogada ni alquiler de vientres. En *Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona eBooks*.

<http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/115984/1/9788447537730%20%28Creative%20Commons%29.pdf>

*seu òvul, amb el compromís d'entregar el nadó als comitents, que poden ser una persona o una parella, casada entre ells o no, que a la vegada poden aportar o no els seus gàmetes*⁴.

De la descripció anterior s'extreuen els elements essencials del concepte comunament conegut com a “ventre de lloguer”. En primer lloc, que la gestant i els pares, sigui una persona individual o una parella, firmin un contracte del qual es derivi tàcita o explícitament la renúncia de la dona gestant als drets que li correspondrien com a mare, com pot ser la filiació materna, en favor dels pares comitents. En segon lloc, que la gestació es dugui a terme a través de tècniques de reproducció assistides i, en últim lloc, la indiferència del caràcter econòmic que adopti l'acord de gestació, ja que pot ser tant de caràcter oneros com de naturalesa gratuïta.

3. REGULACIÓ NACIONAL.

3.1. LA GESTACIÓ SUBROGADA EN EL CODI PENAL.

Com s'ha anticipat en la part introductòria d'aquest treball, el solapament de les normes jurídiques entre Estats suposa que, amb la fugida del país d'origen per aconseguir un contracte de gestació per substitució amb plens efectes, es crea un problema per als contractants a l'hora de tornar al seu país amb el nadó. I és que si el país al qual pertanyen és un dels que considera nul el contracte de gestació per substitució o no té regulació sobre el tema, el supòsit pot causar problemes de reconeixement de la filiació de l'infant ja que no es pot fer efectiu el contracte ni desplegar els efectes jurídics.

L'Ordenament Jurídic espanyol prohibeix expressament qualsevol model de maternitat subrogada, ja que considera nul de ple dret el contracte que es crea entre els pares comitents i la mare gestant, però no només es limita a declarar-lo nul, sinó que existeix una verdadera prohibició d'aquesta pràctica. El títol XII del llibre II del Codi Penal regula els comportaments que atempten contra les relacions familiars i concretament s'ocupa d'aquells delictes encaminats a simular el part o aquells que tinguin com a objectiu alterar la paternitat, l'estat o la condició del menor amb la principal finalitat de protegir la filiació i la dignitat del menor. Encara que en aquest capítol del Codi Penal no s'hi trobi redactada de forma explícita

⁴ SL, I. I. L. (2011, 23 novembre). *Sentencia civil no 826/2011, AP - Valencia, sec. 10, REC 949/2011, 23-11-2011*. Iberley Información Legal, S.L. <https://www.iberley.es/jurisprudencia/sentencia-civil-n-826-2011-ap-valencia-sec-10-rec-949-2011-23-11-2011-3398281>

“maternitat per subrogació” la pràctica d'aquesta en territori espanyol sí que es troba tipificada i prohibida en l'article 221.1 i 221.2 de la Llei Orgànica 10/1995:

1. Els qui, mitjançant compensació econòmica, entreguin a una altra persona un fill, descendent o qualsevol menor, tot i que no concorri relació de filiació o parentiu, eludint els procediments legals de la guarda, acolliment o adopció, amb la finalitat d'establir una relació anàloga a la de filiació, seran castigats amb penes de presó d'un a cinc anys i d'inhabilitació especial per a l'exercici del dret de la pàtria potestat, tutela, curatela o guarda per un temps de quatre a deu anys.

2. Amb la mateixa pena seran castigades la persona que ho rebí i l'intermediari, tot i que l'entrega del menor s'hagi efectuat en un país estranger.

3.2. LA LLEI 14/2006, DEL 26 DE MAIG, SOBRE TÈCNIQUES DE REPRODUCCIÓ HUMANA ASSISTIDA.

La gestació subrogada es troba regulada en l'article 10 de la Llei 14/2006 on disposa que “*serà nul de ple dret el contracte pel que es convingui la gestació, amb preu o sense, a càrrec d'una dona que renuncia a la filiació materna a favor del contractant o d'un tercer*”. Partint d'aquest primer punt de l'article (article 10.1 LTRHA) s'expressa de forma explícita la prohibició de tota mena de maternitat subrogada, sigui comercial o altruista. També, a arran de la seva consideració de contracte nul, totes les manifestacions i conseqüències que derivin d'aquest seran ineficaces i il·lícites, fent així que en cap cas es despleguin drets jurídics ni obligacions. D'aquesta manera la mare gestant no assumiria en cap cas l'obligació de lliurar el nadó després del part, ni d'indemnitzar a l'altra part en cas d'incompliment dels deures acordats i, en canvi, podria reclamar al nadó un cop l'entregués als comitents⁵.

Cal destacar que, en cas de no prohibir ni declarar nul de ple dret el contracte de gestació subrogada de forma explícita, aquest també es consideraria il·lícit en qualsevol cas d'acord amb les normes civils de l'ordenament jurídic espanyol i basant-se en l'article 1.275 del Codi Civil espanyol, ja que aquest estableix que *és il·lícita la causa quan s'oposa a les lleis o a la moral*. Com destaca la sentència del 23 de novembre del 2011 del Jutjat de Primera Instància

⁵ Leonseguí Guillot, Rosa Adela. «La maternidad portadora, sustituta, subrogada o de encargo». BFD: Boletín de la Facultad de Derecho de la UNED, vol. 7, 1994, pp. 317-38.

número 15 de València, “la declaració de nul·litat del contracte no comporta en aquest text legal cap sanció administrativa, ni la seva celebració té transcendència penal però això significa simplement que l’acord de voluntats que suposa el contracte no té sanció”.⁶

A conseqüència del primer punt i referent als efectes que podria produir el possible conveni de gestació per substitució a Espanya l’article 10.2 LTRHA, fent al·lusió a l’expressió romana “*mater semper certa est*”, i estableix que “la filiació dels fills nascuts per gestació per substitució serà determinada pel part”. Donant a entendre que la mare gestant sempre serà considerada la mare biològica i que el nadó nascut, en tot cas, s’inscriurà en el Registre com a fill seu sense que es pugui manifestar la identitat de qualsevol altra progenitora, sense perjudici de reclamació de la paternitat per part del pare biològic.

Encara que les modernes regulacions de les relacions familiars no estableixen com a font exclusiva la filiació pel fet biològic i que, per tant, la determinació d’una filiació per criteris diversos a aquest no contravindrien l’ordre públic espanyol, el fet és que tant aquest com molts altres amb valors i principis semblants, no accepten que la generalització de l’adopció ni els avanços de les tècniques de reproducció humana assistida vulnerin la dignitat de la dona gestant ni del nen.⁷

4. REGULACIÓ INTERNACIONAL.

Actualment no existeix cap instrument legal a nivell internacional relatiu a la maternitat subrogada. Cada Estat membre és lliure de regular aquesta pràctica, prohibint o permetent la maternitat subrogada d’acord al seu propi ordenament jurídic.

El lliure exercici legislatiu del que disposa cada Estat ha donat lloc a una situació de gran disparitat normativa ja que, països com Espanya, França, Alemanya o Itàlia han optat per prohibir la gestació subrogada, mentre que altres com Grècia, els Països Baixos o el Regne Unit han permès formes regulades de subrogació altruista. Alternativament, també existeixen

⁶ De nuevo sobre la regulación del Convenio de gestación por sustitución o de maternidad subrogada en España (A propósito de la Sentencia de la Audiencia Provincial de Valencia de 23 de noviembre de 2011). (s. f.).

https://diariolaley.laleynext.es/Content/DocumentoRelacionado.aspx?params=H4sIAAAAAAAAAEAMtMSbF1CTEAAkNzS2MzE7WY1KLizPw827DM9NS8klQAJ1CLMCAAAAA=WKE#tDT0000179364_NOTA6

⁷ STS 835-2013, 6 de febrero de 2014. (s. f.). vLex. <https://vlex.es/vid/filiacion-reconocimiento-extranjero-494106606>

països com ara Ucraïna, Geòrgia o certs estats dels Estats Units que permeten la tècnica de forma lliure incloent, fins i tot, la condició comercial.

Els estats on es permet la gestació subrogada, en totes les seves formes, basen la seva posició favorable en el dret a la reproducció assistida, entenent aquest com una extensió del dret a formar una família. Així mateix, la llibertat contractual és un dels altres arguments legals al que recorren aquests estats on s'atorga a les parts del contracte dret a regular lliurement les condicions del mateix, incloent-hi la compensació econòmica encara que aquesta estigui sota controls legals i requisits previs per evitar els abusos.

Els Estats que únicament permeten la gestació subrogada de forma altruista defensen que, mentre es respectin els drets i la voluntat lliure de la gestant, es reconeixerà el dret de les persones a formar una família amb l'ajut dels altres però amb la prohibició expressa de compensació econòmica més enllà de les despeses mèdiques i logístiques que comporti l'activitat.

Per últim, tal com es veurà al llarg d'aquest treball, els principals arguments donats pels països que prohibeixen la gestació subrogada, entre els que trobem a l'estat espanyol, es basen en la protecció de la dignitat de la dona considerant que la gestació subrogada cosifica el cos femení i pot derivar en una forma d'explotació. Aquesta visió defensa l'opinió de que la gestació subrogada és quelcom contrari a l'ordre públic, pel que es considerarien els contractes de maternitat subrogada nuls de ple dret per anar en contra dels valors fonamentals del sistema jurídic espanyol i, en últim lloc, com a consideració primordial, la protecció de l'interès superior del menor.

APARTAT II: L'INTERÈS SUPERIOR DEL MENOR

5. INTERÈS SUPERIOR DEL MENOR.

L'interès superior del menor és un principi fonamental establert tant en el dret internacional com en el nostre Ordenament Jurídic que pretén assegurar que, en totes les decisions tant públiques com privades que els afectin, es tinguin en compte i com a prioritat, els drets, el benestar i la seguretat dels nens. Tal com s'insisteix constantment en la doctrina i la jurisprudència, aquest concepte jurídic és indeterminat pel que és molt difícil tant concretar el

mateix concepte, com la seva naturalesa i el seu fonament així com per aplicar-lo en cada cas particular. El Tribunal Suprem l'ha catalogat com una clàusula general susceptible de concreció que el propi legislador introdueix conscientment per ampliar els marges de la ponderació judicial.

Es parla molt d'aquest concepte en la doctrina malgrat que no s'ha trobat una definició adient i és per això que s'agafa de referència l'article 4 de la Convenció sobre els Drets del Nen de les Nacions Unides per deixar clar què s'ha d'entendre per "interès superior del menor". Aquest article dicta que l'Estat ha de posar atenció i assegurar-se de proporcionar a la infància el seu desenvolupament integral, és a dir, tant el físic com l'emocional, garantint els seus drets.

Marín Ostos conceptua l'interès superior del menor com *"aquell principi general inspirador de tota legislació relativa al menor i que no es concreta en una sèrie de drets o garanties particulars, encara que lògicament també les inclogui. Per mitjà d'aquest principi el legislador manifesta la seva voluntat d'aspirar sempre a la consecució del bé superior del menor, per sobre d'altres interessos amb els quals pogués entrar en conflicte"*⁸.

Sobre el seu fonament, la doctrina sembla coincidir en el fet que aquest es troba relacionat en l'especial vulnerabilitat i debilitat dels menors que, quan es troben en procés de maduració i desenvolupament són encara incapaços de dirigir plenament la seva vida amb suficient responsabilitat, i per això se'l s'hi ha de donar una especial atenció, protecció, previsió i promoció⁹.

Una altra qüestió controvertida sobre aquest principi recau sobre la seva primordialitat. Per un costat, es pot extreure i deduir d'alguns textos normatius, com és l'article 2.1 de la Llei Orgànica 1/1996 de Protecció Jurídica del Menor, que l'interès superior del menor ha de prevaldre sobre qualsevol altre interès que concorri en el supòsit concret que es tracti. Tal com estableix l'esmentat article *"tot menor té dret a què el seu interès superior sigui valorat i considerar com a primordial en totes les accions i decisions que l'involucrin, tant en l'àmbit públic com privat. En l'aplicació de la present llei i les altres normes que l'afectin així com en les mesures sobre menors que adoptin les institucions, públiques o privades, els Tribunals, o els òrgans legislatius prevaldrà l'interès superior dels menors sobre qualsevol altre dret"*.

⁸ Martín Ostos, J., «En torno al interés superior del menor», Anuario de justicia de menores, 12 (2012)

⁹ Revetllat Ballesté, I., "El interés superior del niño: concepto y delimitación del término", Educatio siglo XXI, Vol. 30 nº 2, 2012,

5.1. ORIGEN I APLICACIÓ.

Durant el segle XX es produeix un creixent reconeixement i conseqüent protecció dels drets dels menors que fa que tant en la Declaració de Ginebra de l'any 1924 com en la Declaració dels Drets del Nen de 1959 es comenci a introduir el concepte d'interès superior del menor, aquesta primera consideració desemboca en l'aprovació de la Convenció sobre els Drets del Nen l'any 1989 que integra el principi en l'article 3.1 establint que *“en totes les mesures que afectin els nens que prenguin les institucions públiques o privades de benestar social, els Tribunals, les autoritats administratives o els òrgans legislatius, una consideració primordial a què s'atendrà serà l'interès superior de l'infant”* i fa que aquest es compregui com a un principi rector en relació amb els drets dels nens. Aquest s'integra per un conjunt d'accions i processos tendents a garantir un desenvolupament integral i una vida digna així com les condicions materials i afectives que permetin viure plenament i assolir el màxim benestar possible als infants.

Amb aquest principi es tracta de garantir el reconeixement dels drets humans dels infants procurant que, abans de prendre alguna decisió que els afecti, s'adoptin aquelles que promoguin i protegeixin els seus drets i es considera un concepte triple.

En primer lloc, un dret. El dret dels infants a què el seu interès superior sigui una consideració primordial quan s'examinin interessos que entrin en conflicte en qüestions que els afectin. En segon lloc, es percep com un principi, ja que pels casos que una mateixa disposició admeti més d'una interpretació s'escollirà aquella que satisfaci de manera més efectiva l'interès superior del menor. I, finalment, es descriu com una norma de procediment sempre que s'hagi de prendre una decisió que afecti a menors, el procés haurà d'incloure una estimació de les possibles repercussions d'aquesta en els nens i nenes interessats. L'avaluació i determinació del seu interès superior requerirà garanties processals.

5.2. ALTRES INTERESSOS DELS MENORS EN ELS SUPÒSITS DE GESTACIÓ SUBROGADA.

Altres qüestions que poden entrar en col·lisió amb els drets dels nens per als supòsits de gestació subrogada és la problemàtica que la gestació per substitució genera sobre la identitat i del dret del menor a conèixer els seus orígens biològics. Per una part, és possible que en el

contracte es prevegi la ruptura total dels vincles entre els pares comitents i la mare gestant amb el que comportaria que l'infant mai podria conèixer a la dona que el gesta. Per una altra part, es pot donar que la fecundació del fill s'hagi realitzat a través del material genètic de donants, fent així que l'anonimat d'aquests impedeixi al menor investigar els seus orígens, dret que es recull en la mateixa Constitució¹⁰. Aquesta situació planteja la col·lisió del dret de la intimitat personal o familiar amb el dret a la identitat genèrica, plantejament que el TEDH dona resposta en l'Assumpte *Odièvre*¹¹ on es discuteix el dret de la persona a reconèixer el seu propi origen davant al dret a guardar el secret de la identitat de la dona que el gesta i on el Tribunal afirma que la protecció dispensada legalment en l'article 8 CEDH arriba fins al dret a la identitat i, per tant, a obtenir les informacions necessàries per descobrir la identitat dels seus progenitors biològics.

Molts autors s'oposen a la gestació subrogada, ja que consideren que atempta contra la dignitat de la mare gestant i la del nadó a causa de la seva possible consideració com a "objectes per comercialitzar". En aquests tipus d'acords es corre el perill que es vegi a l'infant com l'objecte d'un contracte i prevalguin els interessos dels adults per sobre dels drets dels menors. Tal com defineix la Convenció del Nen relativa a la venda de nens, la prostitució infantil i la utilització de nens en la pornografia es considera venda de nens "*tot aquell acte o transacció en virtut del qual un infant és transferit per una persona o grup de persones a una altra a canvi de remuneració o de qualsevol altra retribució*", és per això que els organismes intergovernamentals que s'han pronunciat sobre la gestació subrogada ho han fet adoptant posicions de rebuig o de cautela. L'ONU ha advertit que mitjançant la gestació subrogada es duu a terme una transacció, generalment forçosa i lucrativa que provoca l'oblit que l'infant no forma part del patrimoni de la gestant ni pot disposar ni transmetre un ésser humà com a objecte d'intercanvi mercantil.

Hi ha altres autors com Martínez-Muñoz que exposen que les raons que dona alguna jurisprudència sobre la consideració dels contractes de gestació subrogada com a contraris a l'ordre públic es deuen al fet que "*aquests atempten contra la unitat de la família en intercanviar a un nadó per una compensació econòmica es contribueix a la destrucció d'una de les relacions més importants de la vida humana com és la que neix de la mare gestant i el*

¹⁰ Garibo Peyró, A.P., «Hijos de padre anónimo, ¿una nueva categoría discriminatoria?», *Biotechnología y Posthumanismo*, Ballesteros, J., y Fernández, E., (coordinadores), Thomson-Aranzadi, Madrid, 2007

¹¹ *Odièvre c. Francia*, (GS), núm. 42326/98, TEDH 2003.

nadó”¹². Aquest argument es pot relacionar amb el fet que en la gestació subrogada es poden produir contraposicions entre els interessos de la mare gestant i del menor, especialment pel fet que aquesta haurà de despendre’s i separar-se del nadó immediatament després de donar a llum. El vincle matern, que s’inicia durant la gestació, pot veure’s deliberadament reprimat per part de la gestant amb la finalitat de facilitar el moment de separació, cosa que pot comportar conseqüències negatives per l’infant. La desvinculació emocional anticipada pot limitar l’establiment dels primers llaços afectius, emocionals i biològics, essencials pel desenvolupament integral del nadó en les primeres etapes de la vida.

6. CONCRESIÓ DE L’INTERÈS SUPERIOR DEL MENOR EN ELS SUPÒSITS DE GESTACIÓ SUBROGADA.

La noció actual dels drets humans se sustenta sobre la idea central de considerar que totes les persones, infants inclosos, gaudeixen dels drets consagrats per als éssers humans i que és deure dels Estats promoure i garantir la seva efectiva protecció igualitària. Així, el reconeixement jurídic de la dignitat humana, el respecte als altres i qualitats intrínseques de totes les persones, són la base per també reconèixer l’existència de proteccions jurídiques i drets específics de certs grups de persones, ja sigui perquè per raons de discriminació se’ls hagi privat de protecció o bé perquè algunes circumstàncies particulars els dificultin l’accés o idoneïtat als mecanismes ordinaris de protecció, entre els quals estan els dels menors.

Com s’ha declarat en punts anteriors del treball, l’interès superior de l’infant ocupa una posició primordial en la legislació així com en la doctrina i la jurisprudència¹³. Aquest ha de ser avaluat i determinat en cada cas presentat i comprèn tots els drets del menor, és a dir, ha d’englobar les necessitats educatives, jurídiques i psicològiques de l’infant i establir-les en els instruments internacionals dels drets humans i, com a conseqüència també a la Constitució espanyola i les legislacions nacionals. El principi té com a principal objectiu la garantia del gaudi total per part de l’infant dels drets establerts en la Constitució així com en el seu propi desenvolupament integral.

¹² Rodríguez-Yong, C.A., y Martínez-Muñoz, K.X., «El contrato de maternidad subrogada: la experiencia estadounidense», *Revista de Derecho (Valdivia)*, Vol. XXV, 2, (2012), 59-81,

¹³ Sentencia del Tribunal Supremo de 12 de julio 696/2004; Sentencia del Tribunal Supremo de 6 de febrero 247/2014 (FJ 5).

Anteriorment, l'interès superior de l'infant tenia gran rellevància en processos de Dret penal així com en els de Dret de Família, però actualment i a través de les noves tècniques de reproducció assistida s'han hagut de plantejar noves qüestions, ja que en alguns casos aquest principi es pot veure perjudicat o deixat de costat com pot ocórrer en els supòsits de gestació subrogada¹⁴.

Basant-se en aquest principi de l'interès superior del menor, s'ha intentat rebutjar la pràctica de la maternitat subrogada, al·legant que el seu ús “cosifica” l'infant i el converteix en l'objecte d'un contracte atemptant així contra la seva dignitat humana. Sense tenir en compte les consideracions ètiques sobre aquest assumpte, en el moment en què es formalitza el contracte de gestació subrogada el cas es torna més pantanós i més difícil de poder crear o proporcionar un marc legal ja que d'aquesta pràctica neix un nadó que ha de ser protegit de forma igual que els menors que han arribat al món a través de la concepció natural o per mitjà de l'aplicació d'altres tècniques de reproducció humana assistida.

L'interès superior del menor exigeix la regularització de la gestació per substitució amb l'establiment d'un marc legal que protegeixi al nadó nascut a través d'aquesta tècnica i li proporcioni seguretat jurídica.

Tal com ha reiterat en distintes ocasions el Tribunal Europeu dels Drets Humans, el menor nascut per gestació subrogada té dret al reconeixement de la seva filiació materna i/o paterna en relació amb aquelles persones que tenen la intenció de convertir-se en els seus progenitors, si ha nascut fora del país d'origen dels seus pares, té dret a què se li reconegui la ciutadania que els hi correspon i a migrar de retorn a aquest país; té dret al respecte del seu entorn familiar i a la seva identitat. Sobretot, té dret a una infància feliç i a una criança i educació que s'encamini per aconseguir la seva autonomia en l'exercici dels seus drets. L'interès superior del menor necessita i exigeix que se'l prengui en consideració com un vertader subjecte amb drets que han de ser respectats, especialment pels adults i per l'Estat. Tal com determina Moreno Pueyo “*no necessàriament l'interès del menor recau en què la filiació es determini a favor dels pares comitents en un contracte de maternitat subrogada*”, aquesta afirmació la podem veure en la pràctica ja que ningú s'ocupa dels requisits exigibles als pares d'intenció, de la seva idoneïtat com a progenitors o de si disposen de les eines adients per poder cuidar, protegir a l'infant i assumir les responsabilitats i els deures inherents al títol de pare o mare, a

¹⁴ Garibo, A., “El interés superior del menor en los supuestos de maternidad subrogada”, op. cit. p. 246

diferència del que passa en els procediments d'adopció ja que aquest es regeix per unes normes i uns requisits.

APARTAT III: INTERPRETACIÓ LEGISLATIVA NACIONAL

7. INTERPRETACIONS SOBRE LA REGULACIÓ DE LA GESTACIÓ SUBROGADA EN L'ORDENAMENT JURÍDIC ESPANYOL.

Malgrat la contundent negativa a la gestació subrogada, la realitat ha desbordat els marges jurídics i ha tensat les lleis preestablertes en el nostre ordenament fent que aquestes permetin allò que elles mateixes prohibeixen. En aquest punt és on comença la veritable i constant contradicció entre les diferents instruccions de la Direcció General del Registre i del Notariat i la posició adoptada per la sala del civil del Tribunal Suprem.

El 18 de febrer de 2009 la DGRN dicta una resolució¹⁵ en la que permet la inscripció d'una filiació de dos menors nascuts a Califòrnia a través d'un procediment de gestació per subrogació. En aquest cas, la parella espanyola viatja a Califòrnia per contractar a una dona que, a través d'una inseminació artificial, dona a llum a dos bessons que les autoritats judicials californianes declaren que es consideren fills de la parella espanyola i així s'inscriuen en el Registre Civil californià. Encara que en un principi es rebutja la inscripció perquè s'estima que la gestació per subrogació està prohibida en el dret espanyol segons l'article 10 LTRHA, la DGRN posteriorment dona la raó a la parella espanyola, és a dir als pares comitents, i ordena la inscripció registral amb idèntica filiació a la qual consta en el Registre Civil de Califòrnia. Aquesta resolució és impugnada pel Ministeri Fiscal i la sentència del Jutjat de Primera Instància número 15 de València de 15 de setembre de 2010 es basa en la nul·litat de la pràctica de la maternitat subrogada en l'ordenament jurídic espanyol per rebutjar dita resolució.

El 5 d'octubre de 2010 la mateixa DGRN dicta una nova Instrucció on es permet la inscripció d'una filiació derivada d'un conveni de gestació per subrogació basant els seus arguments en la plena protecció de l'interès superior del menor. Com es pot veure a través d'aquesta pionera "solució" i interpretació de les normes nacionals sobre aquest concepte la intenció de la DGRN

¹⁵ Derecho Internacional Privado de la Universidad Carlos III de Madrid; Servicio de Biblioteca, Á. (s. f.). *Vista de Gestación por sustitución y Derecho Internacional Privado: consideraciones en torno a la resolución de la Dirección General de los Registros y del Notariado de 18 de febrero de 2009*. <https://e-revistas.uc3m.es/index.php/CDT/article/view/87/85>

no és una altra que la de protegir als nadons nascuts a través de la gestació subrogada ja que si no quedarien en una incertesa legal i en una situació de falta de protecció. S'estableixen en la mateixa Instrucció les condicions per poder considerar vàlid la inscripció del naixement d'un menor nascut a l'estranger a conseqüència de tècniques de gestació per substitució. En primer lloc, s'ha de presentar, juntament amb la sol·licitud d'inscripció, la resolució judicial dictada pel Tribunal competent en la que es determina la filiació del nadó. En segon lloc i pels casos en que no resulti aplicable un Conveni internacional, la resolució judicial estrangera haurà de ser objecte d'exequàtur i s'haurà de presentar juntament amb la sol·licitud d'inscripció, l'auto judicial que posa fi al procediment d'exequàtur.

Per acabar, la sentència de l'Audiència Provincial de València del 23 de novembre de 2011¹⁶ nega que el principi fonamental de l'interès superior del menor pugui servir com a argument per estimar una filiació derivada d'un contracte de gestació per substitució ja que aquest és nul de ple dret en l'ordenament jurídic espanyol.

Com es pot comprovar a través de l'anàlisi de les diferents resolucions dutes a terme per la Direcció General del Registre i del Notariat no existeix una resposta unànime en la doctrina i que en cap dels casos la Instrucció aconseguit trobar una solució a l'aplicació de la normativa registral.

Pel que fa al Tribunal Suprem aquest ha establert jurisprudència sobre aquest tema reflectida en la sentència del 6 de febrer del 2014 i expressa la seva postura contrària al conveni de gestació per substitució establint que en cap cas es pot inscriure la filiació jurídica dels fills nascuts per mitjà d'aquest conveni gestacional encara que aquest estigui vàlidament constituït per espanyols en un país estranger que l'admeti i el reguli de forma específica. En la resolució sobre la possible nul·litat d'actuacions contra l'esmentada sentència, l'ATS del 2 de febrer de 2015¹⁷ reitera la doctrina i entén que la negativa de les autoritats registrals espanyoles a inscriure als menors nascuts per mitjà d'un conveni de gestació per substitució com a fills dels pares comitents no vulnera ni el dret a la tutela judicial efectiva de l'article 24 de la Constitució espanyola ni el dret a la igualtat de l'article 14 CE que empara als menors per raó de la seva filiació i que, en tot cas, la llei espanyola ofereix prou vies per a la inscripció de la filiació

¹⁶ SAP Valencia 826-2011, 23 de noviembre de 2011. (s. f.). vLex. <https://vlex.es/vid/344773338>

¹⁷ ATS, 2 de febrero de 2015. (s. f.). vLex. <https://vlex.es/vid/557390890>

jurídica dels menors en el Registre Civil com l'acció de reclamació de la paternitat per part del pare biològic, o la figura de l'adopció respecte a la mare comitent, entre altres.

Encara que tant la DGRN com el TS tracten d'atendre l'interès superior del menor, ho fan des de diferents vessants. La DGRN considera que el millor per l'infant és la inscripció de la seva filiació natural en favor dels pares comitents mentre que el TS no es mostra d'acord amb aquesta postura. Considera que la protecció dels menors no pot arribar a través de l'acceptació acrítica de les conseqüències d'un contracte prohibit con és el de gestació per substitució sinó que aquesta protecció ha de partir de la llei i dels convenis aplicables a Espanya.

8. PROBLEMÀTICA DE LA INSCRIPCIÓ EN EL REGISTRE CIVIL DELS FILLS NASCUTS A L'ESTRANGER PER GESTACIÓ SUBROGADA. REQUISITS I CASOS DE DENEGACIÓ.

8.1. INSCRIPCIÓ EN EL REGISTRE CIVIL ESPANYOL D'UNA FILIACIÓ JURÍDICA AMB UNA RESOLUCIÓ JUDICIAL ESTRANGERA ANTERIOR.

L'article 98.2 LRC estableix que *en el cas que la certificació sigui un simple reflex registral d'una resolució judicial prèvia, serà aquesta el títol que tindrà accés al Registre*. A més, la resolució de consulta DGRN de l'11 de juliol de 2014 va concloure que en l'estat legislatiu i jurisprudencial actual, la Instrucció del 5 d'octubre de 2010 està plenament vigent, i per això ha de continuar sent aplicada pels Registres Civils espanyols amb la finalitat de determinar la capacitat d'inscriure el naixement i la filiació en els casos que entren en el seu àmbit d'aplicació.

Encara que l'última Instrucció de la DGRN del 18 de febrer de 2019 deroga la del 14 de febrer del mateix any, la DGRN en la Instrucció del 5 d'octubre de 2010 es segueix vigent i mantenint també l'eficàcia jurídica dotant de plena protecció jurídica l'interès superior del menor i la seva filiació jurídica protegint a més els seus drets a la identitat i a la vida privada i familiar.

Aquesta Instrucció de 2010, com s'ha vist en el punt anterior, es mostra favorable a la inscripció directa dels menors nascuts a través de la gestació subrogada en l'estranger a través del reconeixement de la certificació de naixement produïda a l'estranger, però és la Instrucció del 2019 la que recull les condicions per poder considerar vàlida la inscripció del naixement del

menor. En primer lloc, s'ha de presentar, juntament amb la sol·licitud d'inscripció la resolució judicial dictada pel Tribunal competent en la que es determina la filiació del nadó¹⁸. En segon lloc, que la resolució estrangera tingui el seu origen en un procediment equiparable a un espanyol de jurisdicció voluntària i que l'òrgan jurisdiccional hagi basat la seva competència judicial internacional en criteris equivalents a aquells contemplats en la legislació espanyola. Per acabar, s'ha de valorar de forma específica que en el reconeixement de la resolució judicial s'ha respectat l'interès superior del menor. Pels casos en què no resulti aplicable un Conveni internacional, la resolució judicial estrangera haurà de ser objecte d'exequàtur i s'haurà de presentar juntament amb la sol·licitud d'inscripció, l'auto judicial que posa fi al procediment d'exequàtur.

8.2. INSCRIPCIÓ DE FILIACIÓ JURÍDICA AMB UNA CERTIFICACIÓ REGISTRAL ESTRANGERA ANTERIOR.

La mateixa Instrucció de la DGRN del 14 de febrer del 2019 dictamina que *pels casos que no existeixi dubte de la filiació paterna, no existirà inconvenient en accedir a la inscripció de la filiació resultant del reconeixement de paternitat fet amb la conformitat amb els requisits exigits per la llei aplicable per a la seva plena validesa i eficàcia*. És, per tant, precís indicar que, per permetre la inscripció directa de la filiació paterna, sense necessitat d'una prèvia sentència obtinguda en un procediment judicial de reclamació de filiació, s'hauran d'aportar proves addicionals com poden ser proves mèdiques i analítiques inequívokes de què a judici del cònsol encarregat del Registre Civil siguin suficients per deixar clarament acreditada la filiació paterna.

En l'Opinió Consultiva del TEDH del 10 d'abril del 2019 s'estableix que, segons la jurisprudència del Tribunal, l'article 8 CEDH de la llei 16/1950 exigeix que la legislació nacional tingui en compte la possibilitat de reconèixer la relació jurídica entre un nen nascut mitjançant un acord de gestació subrogada a l'estranger i el pare comitent en el supòsit de què aquest sigui el pare biològic.

¹⁸ Per a consultar *vid*: BOE núm. 243, de 7 de octubre de 2010, para su consulta *vid*., <<https://www.boe.es/boe/dias/2010/10/07/pdfs/BOE-A-2010-15317.pdf>> (Acceso: 4 de abril de 2014).

APARTAT IV: MARC JURISPRUDENCIAL.

9. JURISPRUDÈNCIA I CASOS RELLEVANTS.

9.1. LA SUBROGACIÓ EN LA JURISPRUDÈNCIA DEL TEDH.

9.1.1. Sentencias TEDH de 26 de juny de 2014: Casos *Mennesson vs. França* i *Labassee vs. França*.

Tant el cas *Mennesson* com el cas *Labassee*, per la seva similitud en els supòsits de fet i les seves conseqüències jurídiques, es resolen en idèntics termes perquè tant l'un com l'altre argumenten al TEDH que la situació de no poder obtenir a França el reconeixement de la filiació reconeguda i establerta de forma legal en la legislació estrangera suposa un greu deteriorament de l'interès superior del menor i vulnera el dret a la seva vida privada i familiar.

En els dos casos, el TEDH comença recordant que per tal de garantir el dret al respecte a la vida familiar, l'article 8 CEDH pressuposa l'existència d'una família poden ser els vincles d'aquesta *de facto*; fet que es compleix segons el TEDH en els dos casos. De la mateixa manera, senyala que “*el dret a la identitat, que inclou la filiació, forma part integral del dret a la vida privada*” i aprecia l'existència d'una relació directa entre la vida privada dels nens nascuts per gestació subrogada i la determinació jurídica de la seva filiació¹⁹.

En primer lloc, els pares d'intenció exposen en el seu al·legat, que la negativa de les autoritats franceses a reconèixer jurídicament el vincle familiar suposa una ingerència de les autoritats estatals en el dret al respecte a la vida familiar tal com es constata en els assumptes *Wagner et j.m.wl vs. Luxembourg* y *Negropontis – Giannisis vs. Grèce*. Per altra banda, el TDEH argumenta que la ingerència de les autoritats franceses en el supòsit existeix, però aquesta es troba perfectament justificada ja que està prevista per la Llei i persegueix finalitats legítimes, és a dir, la protecció de la salut i la protecció dels drets i llibertats dels individus²⁰.

La finalitat que persegueix la negativa de França a reconèixer un vincle de filiació entre els fills nascuts a l'estranger a través d'una gestació per substitució i els pares d'intenció es descoratja als ciutadans i evitar que recorrin a l'estranger per dur a terme una tècnica de procreació que es troba prohibida en el territori nacional amb l'únic fi de protegir el menor i la

¹⁹ STEDH, de 26 de juny de 2014, Cas *Mennesson vs França*, punt 46 i Cas *Labassee vs França*, punt 38.

²⁰ STEDH, de 26 de juny de 2014, Cas *Mennesson vs França*, punts 57-58 i Cas *Labassee vs França*, punt 52.

mare gestant²¹. Segons el parer del TDEH, en els casos dels contractes de gestació per substitució concorre el no consens entre els Estats sobre la seva admissibilitat i regulació i l'afectació d'un aspecte essencial de la identitat dels individus: la seva filiació. És a conseqüència d'aquests elements que, tenint en compte el "principi essencial de l'interès del menor", s'ha de buscar un just equilibri entre els interessos dels Estats i els interessos dels individus directament afectats fent que, en els casos en els que estigui en joc la situació d'un menor, l'interès superior d'aquest prevalgui.

En segon lloc, la Cort de Cassació francesa, invocant l'ordre públic internacional, denega la inscripció de les actes de naixement i filiació dels nascuts en l'estranger per mitjà de la gestació per substitució perquè entén que vulneren els principis essencials del Dret francès, entre ells el principi d'indisponibilitat de l'estat civil. Segons l'opinió de l'Estat francès, l'admissió de la inscripció equivaldria a acceptar tàcitament que el Dret intern pot ser derogat per decisions estrangeres, quedant entredit la coherència interna de la prohibició. Al respecte, el TDEH assenyala que quan s'aplica l'excepció de l'ordre públic internacional, resulta necessari verificar si el Jutge estatal ha ponderat la necessitat d'establir un "just equilibri entre els interessos col·lectius i els interessos dels afectats", especialment i tenint en compte l'interès superior del menor i l'exercici del dret fonamental a la vida privada i familiar²².

La resolució i estimació per part del TEDH diferencia entre, els drets dels matrimonis demandants a la seva vida familiar i, per altra banda, el dret dels fills nascuts artificialment al respecte a la seva vida privada²³.

En primer terme, conclou que no existeix vulneració del dret a la vida familiar del matrimoni ja que la negativa de les autoritats franceses a inscriure els naixements dels menors i la seva filiació no impedeix l'establiment d'una vida familiar encara que constitueixin conseqüències negatives en el seu dia a dia. En segon terme i amb relació al segon punt de la seva resolució, el TEDH recorda que el respecte a la vida privada exigeix que cadascú pugui establir els detalls de la seva identitat com a ser humà, fet que inclou la seva filiació. Considera que la denegació per part de les autoritats franceses al reconeixement dels efectes a la sentència estrangera implica admetre la filiació dels menors conforme el Dret d'un altre estat, però paradoxalment,

²¹ STEDH, de 26 de juny de 2014, *Cas Mennesson vs França*, punt 62 i *Cas Labassee vs França*, punt 54.

²² STEDH, de 26 de juny de 2014, *Cas Mennesson vs França*, punts 82-85 i *Cas Labassee vs França*, punts 61-63.

²³ STEDH, de 26 de juny de 2014, *Cas Mennesson vs França*, punts 86 i *Cas Labassee vs França*, punts 65.

impedeix la condició dels fills a França, amb totes les conseqüències que aquest fet comporta i que aquesta contradicció és la que atempta contra la identitat de les persones.

En definitiva, el TEDH creu que la denegació de la filiació en aquest supòsit sobrepassa el marge d'apreciació que li està permès a través de l'article 8 del CEDH i vulnera el dret a la vida privada dels menors i dels sol·licitants.

9.1.2. Sentència TEDH del 27 de gener de 2015 i del 24 de gener de 2017: Cas *Paradiso i Campanelli vs. Itàlia*.

A diferència dels supòsits exposats anteriorment, en aquest no existeix vinculació genètica entre el menor i el matrimoni, aquest fet juntament amb les diferents irregularitats apreciades en el procés fan que les autoritats italianes retirin la potestat dels pares d'intenció i sigui entregat en adopció a una altra família.

El TEDH argumenta i defensa que les mesures adoptades per les autoritats italianes es limiten per fer complir la legislació italiana ja que aquestes aprecien que existeix una conducta contrària a la llei. No considera que actuïn de forma discrecional sinó que responen a les disposicions del Dret intern amb l'objectiu legítim de "defensar l'ordre".

El Tribunal analitza si l'aplicació de la llei nacional pondera un just equilibri entre l'interès públic i el privat i si ha tingut en compte l'interès superior del menor. El TEDH assenyala que l'excepció de l'ordre públic internacional no suposa un argument prou sòlid per poder adoptar qualsevol mena de mesura sinó que aquestes han d'estar verificades i han d'estar en equilibri amb els interessos dels subjectes afectats, i tenint en compte especialment l'interès superior del menor.

La Gran Sala en la seva Sentència de 24 de gener del 2017 resol el recurs interposat per l'estat italià a i estableix que no hi ha violació de l'article 8 del CEDH per part de les autoritats italianes quan retiren al menor concebut per mitjà de gestació subrogada dels pares comitents ja que aquestes mesures es consideren necessàries al tractar-se d'una conducta tipificada com il·legal al seu país i destaca que el CEDH no reconeix un dret a convertir-se en pare o mare i, per tant, preval l'interès públic sobre el desig de voler ser progenitors.

9.1.3. Conclusions del TEDH sobre els contractes de subrogació uterina.

Encara que el TEDH fins avui dia no s'ha pronunciat explícitament sobre els contractes de subrogació uterina sí que ha deixat clar que a causa de la seva difícil regulació i de la inexistència d'un consens per a fer-ho, els Estats conserven una ampla capacitat de decisió legislativa sobre aquesta matèria. Els pronunciaments que ha dut a terme s'han centrat en donar resposta a les qüestions jurídiques plantejades al voltant del reconeixement de la filiació derivada d'aquestes gestacions internacionals en els països d'origen dels pares comitents.

El TEDH és conscient que si es dugués a terme un lliure reconeixement d'aquestes filiacions s'estaria deixant sense efecte la prohibició de les legislacions nacionals a aquest tipus de contractes encara que, conclou que és partidari i defensor de considerar cas per cas les circumstàncies que envolten el supòsit i que son aquestes les que serviran de justificació per a les decisions finals tal com es veu en el casos exposats. En el cas *Mennesson i Labassee*, el Tribunal dictamina a favor ja que demostra que existeix relació biològica entre el menor i un dels pares comitents i que ha existit temps efectiu de convivència suficient per poder declarar “vida de família” mentre que en el cas *Paradiso* desestima les pretensions ja que no existeixen aquestes justificacions.

9.2 LA SUBROGACIÓ EN LA JURISPRUDÈNCIA DEL TJUE.

El TJUE, a arran de diferents Assumptes plantejats com son l'Assumpte C-167/12 plantejar des del Regne Unit²⁴ i l' Assumpte C-363/12 d' Irlanda²⁵, s'ha pogut pronunciar sobre la compatibilitat de normes nacionals, que no reconeixen les prestacions econòmiques a favor de les mares internacionals, amb les normes comunitàries i els Tractats i Convenis internacionals subscrits per la Unió Europea.

En el primer dels casos, la part demandant és una dona que, juntament amb la seva parella, formalitzen un conveni de gestació per substitució amb òvul de donant i esperma de la parella.

²⁴ Tribunal de Justicia de la Unión Europea. (2014). *C.D. contra S.T.*, C-167/12. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0167>

²⁵ Tribunal de Justicia de la Unión Europea. (2014). *Z. contra A Government Department y The Board of Management of a Community School*, C-363/12. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0363>

Després del naixement, la demandant sol·licita permís retribuït al seu cap de feina, petició que li és denegada per aquest.

En segon lloc, i referent al cas d'Irlanda, la qüestió prejudicial es planteja sobre el cas d'una part demandant i el seu home constitueixen amb els seus propis gàmetes un embrió *in vitro* i viatgen a Califòrnia amb la finalitat de concertar una gestació per encàrrec simple. El nadó nascut a Califòrnia és considerada filla biològica dels demandants i allà la filiació es constitueix a favor d'aquests després de la renúncia expressa de la gestant. Un cop tornen a Irlanda, la mare d'intenció sol·licita el permís retribuït que, com en el cas anterior, li és denegat.

La conclusió de la Gran Sala del TJUE sobre les qüestions plantejades a arran d'aquests dos casos són comunes i es recullen en una mateixa sentència, la Sentència del 18 de març de 2014²⁶. Aquesta es simplifica en la impossibilitat d'invocar les Directives europees per fonamentar la concessió d'un permís de maternitat derivat de la participació en un acord de gestació per encàrrec.

L'objecte d'anàlisi del TJUE recau sobre tres Directives comunitàries.

En primer lloc analitza l'article 8 de la Directiva 92/85²⁷ i conclou que el possible dret a la prestació de la mare d'intenció no es troba emparat en aquest article ja que no ha estat embarassada ni ha donat a llum i per aquest fet els Estats membres no estan obligats a conferir un permís de maternitat a la mare comitent però que son lliures i tenen legitimitat per instaurar disposicions legislatives, reglamentaries o administratives més favorables per a aquests casos.

En segon lloc, es refereix a la Directiva 2006/54²⁸ i conclou que la denegació del permís per maternitat a una mare comitent no constitueix cap discriminació directa basada en el sexe ja que una mare que tingui un fill gràcies a un acord de gestació subrogada rep el mateix tracte

²⁶ Tribunal de Justicia de la Unión Europea. (2014). *Z. contra A Government Department y The Board of Management of a Community School*, C-363/12. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0363>

²⁷ Consejo de la Unión Europea. (1992). *Directiva 92/85/CEE, de 19 de octubre de 1992, relativa a la aplicación de medidas para promover la mejora de la seguridad y de la salud en el trabajo de la trabajadora embarazada, que haya dado a luz o en período de lactancia (décima Directiva específica con arreglo al apartado 1 del artículo 16 de la Directiva 89/391/CEE)*. Diario Oficial de la Unión Europea, L 348/1-L 348/5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0085>

²⁸ Parlamento Europeo y Consejo de la Unión Europea. (2006). *Directiva 2006/54/CE, de 5 de julio de 2006, relativa a la aplicación del principio de igualdad de oportunidades e igualdad de trato entre hombres y mujeres en asuntos de empleo y ocupación (refundición)*. Diario Oficial de la Unión Europea, L 204/23- L 204/36. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0054>

que una mare subrogant en una situació comparable. Afegeix que tampoc existeix discriminació indirecta ja que la mare d'intenció no ha estat embarassada en cap moment.

Per últim, conforme a la Directiva 2000/78, el TJUE entén que no constitueix discriminació per raó de discapacitat el fet de denegar el permís retribuït ja que el concepte de “discapacitat” suposa que la limitació impedeix la participació plena i efectiva del que la pateix.

10. IMPACTE DE LA JURISPRUDÈNCIA DELS ALTS TRIBUNALS EUROPEUS EN L'ESTAT ESPANYOL: ANALOGIES I DIFERÈNCIES.

Com a conclusió, i després d'analitzar les diferents sentències dels alts tribunals europeus, és erroni concloure que les legislacions que prohibeixen la gestació subrogada són contràries al CEDH però si que es pot veure que el CEDH limita l'aplicació de l'excepció de l'ordre públic per part dels Estats Membres al reconeixement de les filiacions establertes legalment per resolució judicial estrangera, fins i tot quan aquestes deriven d'una gestació per encàrrec. En tot cas, s'han de tenir en compte totes les circumstàncies concurrents en el cas concret i, en especial, l'existència dels lligams biològics entre els nascuts i els pares d'intenció i l'existència de vida familiar, entesa aquesta com la convivència prolongada en el temps.

De la mateixa manera, s'ha de tenir en compte que el context dels Estats és molt diferent ja que l'ordenament jurídic espanyol, a diferència d'altres com pot ser el francès, permet tant la possibilitat d'adoptar als menors com la possibilitat d'indagar la paternitat biològica. Aquestes circumstàncies minimitzen la falta d'empara dels menors. No obstant i en consonància amb la posició mantinguda pel TEDH, Espanya va aprovar la Circular de la Direcció General dels Registres i del Notariat de l'11 de juliol de 2014 que estableix que *“davant l'estat legislatiu i la jurisprudència actual, la Instrucció de la Direcció General dels Registres i del Notariat del 5 d'octubre de 2010 sobre el règim registral de la filiació dels nascuts mitjançant gestació per substitució, es troba plenament vigent i per conseqüència s'ha de continuar aplicant per part dels Registres Civils espanyols amb la finalitat de determinar la inscripció i la filiació en els casos que entrin dins en el seu àmbit d'aplicació”*. La citada Instrucció autoritza la inscripció en el Registre Civil dels fills nascuts per mitjà de la maternitat subrogada complint alguns requisits previs vists i analitzats en l'apartat 8 d'aquest treball, amb la motivació i l'argument de que *“l'exigència de resolució judicial en el país d'origen té la finalitat de controlar el compliment dels requisits de perfecció i contingut del contracte respecte del marc legal del*

país on es formalitza, així com la protecció dels interessos del menor i de la mare gestant”. L’objectiu d’aquesta és clar, fixar les bases per permetre la inscripció dins el territori espanyol de la filiació derivada d’un conveni de gestació per substitució sempre que aquesta estigui determinada i preestablerta en una resolució judicial conforme la legislació estrangera i a favor d’un progenitor espanyol.

Les conclusions extretes després de l’anàlisi de les Sentències del TJUE son que la pretensió d’accedir a les prestacions socials inherents a una filiació derivada d’una gestació subrogada no es pot emparar en el Dret de la UE però tampoc es pot excloure. Això significa que els Estats membres podran, lliurement, adoptar o mantenir les disposicions més favorables que les de les Directives examinades (art. 8 Directiva 92/85/CEE, art. 27.1 Directiva 2006/54/CE i art. 8.1 Directiva 2000/78/CE), ja que una cosa és que l’ordenament emanat de la UE no tingui previsions a partir de les quals hagi d’imposar-se als Estats el reconeixement de la prestació i una altra molt diferent és interpretar que aquesta falta de previsió prohibeix als Estats el seu reconeixement.

Per últim i seguint en aquest sentit, el Tribunal Suprem espanyol ha optat per dur a terme el reconeixement de les citades prestacions ja que entén que la seva finalitat està relacionada amb l’atenció o cuidat del menor. La subdirecció general d’Ordenació Acadèmica i Assistència Jurídica de l’INSS acatant la doctrina assentada pel Tribunal Suprem en aquestes sentències, ha dictat els criteris que permeten interpretar i aplicar les vigents previsions normatives als supòsits de gestació subrogada en la seva Consulta número 29/2016 del 29 de desembre de 2016.

11. CONCLUSIONS.

Tal com es remarca en aquest treball, la gestació per substitució és una de les qüestions actualment més debatuda jurídicament i nogensmenys està essent una tècnica que planteja interrogants tant jurídics com ètics que provoca que els tribunals espanyols no trobin un tractament adient per satisfer a totes les parts involucrades en el contracte.

La regulació actual que s’adopta al nostre país, com bé estableix al seu informe el Comitè de Bioètica, no impedeix en absolut la proliferació d’aquesta tècnica, sinó que lluny de solucionar els problemes que se’n desprenen, el que s’aconsegueix és que *“prolifera la maternitat*

subrogada internacional de caràcter comercial”²⁹. El vuit legal existent al país espanyol suposa que determinats menors puguin ser reconeguts en el Registre Civil espanyol mentre que altres no, afectant així a la fe en la protecció legal de l’estat i creant una inseguretat jurídica.

Si bé és cert que la regulació de la gestació subrogada a nivell internacional presenta grans dificultats a causa de la diversitat de legislacions i valors culturals dels diferents estats, resulta imprescindible avançar cap a marcs normatius que proporcionin garanties mínimes comunes. Els drets de les mares gestants, sovint en situacions de vulnerabilitat, i dels nadons nascuts a través d’aquesta tècnica han de ser protegits per evitar abusos i assegurar el respecte als principis de dignitat, igualtat i l’interès superior del menor.

11.1. POSSIBLE INICIATIVA LEGISLATIVA.

La gestació subrogada és una realitat complexa que interpel·la els sistemes jurídics, sanitaris i ètics de moltes societats contemporànies. Tot i estar prohibida a Espanya, la globalització i l’existència de legislacions permissives en altres països han propiciat un increment de casos en què famílies espanyoles recorren a aquesta tècnica a l’estranger.

La manca de regulació, com s’ha pogut constatar en aquest treball, no evita la pràctica, al contrari, la trasllada a contextos sovint menys segurs, on les dones gestants poden quedar exposades a situacions de vulnerabilitat i els drets dels menors poden quedar diluïts en procediments opacs o poc controlats. És per això que esdevé necessari abordar aquesta realitat des d’una perspectiva de drets humans, responsabilitat internacional i protecció integral del menor.

Partint d’aquest context i tenint en compte els principis de no explotació, autonomia, transparència i interès superior del menor, es proposen punts, a parer meu, claus per iniciar una proposta legislativa que no pretengui legalitzar la gestació subrogada dins el territori espanyol, però sí que reguli amb garanties els casos internacionals que afectin a ciutadans espanyols.

En primer lloc, es proposa la creació d’un Registre Estatal que permeti identificar i fer un seguiment dels processos en què participin persones residents o ciutadans espanyols que

²⁹ Teresa, L. L. M., Federico, D. M. J., Carlos, A. B., Vicente, B. C., Fidel, C. S., Manuel, D. L. R. L., Ignacio, F. M. P., De la Barreda Nicolás, J., Natalia, L. M., César, N. C., María, R. C. C., & Miguel, S. R. J. (2018, 19 mayo). *Informe del Comité de Bioética de España sobre los aspectos éticos y jurídicos de la maternidad subrogada*. <https://docta.ucm.es/entities/publication/5b2c45cd-214a-4b73-9516-f254b0b32a1f>

recorren a la gestació subrogada fora del territori nacional. El registre, gestionat per una autoritat competent, garantiria la traçabilitat i transparència d'aquests casos i inclouria la identificació de la dona gestant, el lloc on es realitza el procés, el tipus de contracte i les condicions acordades i totes aquelles dades necessàries per garantir els drets del menor i el compliment de la legislació espanyola, cosa que permetrà prevenir abusos i assegurar que qualsevol procés que afecti la ciutadania espanyola compleixi uns mínims ètics i legals.

A través d'aquest registre també es garantiria el dret del menor a conèixer els seus orígens, els seus progenitors i preservar la seva identitat tal com estableix la Convenció dels Drets de l'Infant ja que quan el menor assolís la majoria d'edat tindria dret a accedir a informació essencial sobre la dona que va gestar el seu naixement i a conèixer aspectes rellevants sobre el seu origen per garantir una vida plena i informada.

En segon lloc, es proposa establir un procediment de valoració prèvia dels pares d'intenció. Agafant aquesta pràctica ja utilitzada per a l'adopció i atenent a la importància del vincle que s'estableix amb el menor es duria a terme una valoració, prèvia a l'inici del procés que inclouria entrevistes amb professionals de l'àmbit psicològic i social, valoració de la situació emocional, econòmica i relacional del/dels sol·licitant i un anàlisi de les motivacions i expectatives respecte a la paternitat i/o maternitat. Aquesta condició es considera fonamental per garantir que les persones que desitgen accedir a aquesta tècnica compleixin uns requisits mínims d'idoneïtat per considerar-les adients i suficients per donar estabilitat i un futur òptim al menor.

Per últim, es proposa que el contracte de gestació subrogada sigui signat davant una autoritat especialitzada ja que un dels riscos més greus d'aquesta tècnica és que la dona gestant actuï sota pressió econòmica, emocional o familiar. Per evitar-ho, es planteja que qualsevol contracte de gestació subrogada sigui validat davant una figura imparcial i especialitzada amb la finalitat de verificar que el consentiment és lliure, informat i no viciat. Cal assegurar que la dona gestant ha rebut assessorament jurídic i mèdic i comprovar que la compensació acordada és proporcional, raonable i no lucrativa. És important garantir, per mitjà de la regulació a través de la llei, que la gestació subrogada no tingui caràcter lucratiu, permetent únicament una compensació que cobreixi les despeses derivades directament del procés, evitant així qualsevol forma d'explotació econòmica.

Pels casos en què actuessin o participessin agències o intermediaris, aquests haurien d'estar subjectes a un règim de registre, control i supervisió pública per garantir que es compleixi la

normativa nacional i internacional, la transparència en els contractes i serveis i que en tot moment es garanteixi el respecte als drets humans i la igualtat de gènere.

Aquest conjunt de mesures no pretén normalitzar ni promoure la gestació subrogada, sinó afrontar amb responsabilitat i garantir una realitat que ja existeix. El marc legal proposat ofereix instruments concrets per protegir els drets dels infants, assegurar la voluntat i la llibertat de les dones gestants i exigir responsabilitat a les persones que desitgen accedir a aquest procés. Tot plegat, amb l'objectiu de situar l'ordenament jurídic espanyol en consonància amb els estàndards internacionals dels drets humans, ètica reproductiva i protecció del menor.

Tot i els esforços interpretatius dels grans tribunals europeus i malgrat les adaptacions puntuals que ha anat assumint la jurisprudència espanyola, la gestació subrogada continua sent una realitat jurídica amb respostes parcials i insuficients. Així doncs, es fa evident que la jurisprudència, tot i ser una eina interpretativa poderosa, no pot suplir l'absència d'una regulació legislativa integral, cal una resposta normativa que abasti la protecció efectiva, no només la filiació i el reconeixement dels drets sinó també de la dignitat, la llibertat i la integritat de tots els actors involucrats, especialment els dels subjectes més vulnerables del procés, els infants nascuts d'aquesta tècnica.

11.2. NOVA INSTRUCCIÓ DEL MINISTERI DE LA PRESIDÈNCIA, JUSTÍCIA I RELACIONS AMB LES CORTS.

Un dels arguments més utilitzats pels col·lectius contraris a la regulació de la gestació subrogada a Espanya és considerar com a alternativa, per a parelles i persones que per qualsevol circumstància no puguin tenir fills, l'adopció nacional o internacional. El president del Comitè de Bioètica d'Espanya, Federico de Montalvo, argumenta que *“el desig de tenir un fill, quan naturalment no és possible, no pot ni s'ha d'avaluar negativament, ans al contrari, positivament; però tractar de complir el desig a través de la reproducció assistida sense, com a mínim, valorar que existeixen altres alternatives com l'adopció, pot considerar-se més discutible, sobretot quan hi ha milions d'éssers humans que neixen en contextos d'abandó i vulnerabilitat”*. Per altra banda, en l'opinió del director de l'Institut Català de l'Acolliment i l'Adopció, Josep Maria Forné, a una entrevista per la ràdio RAC 1³⁰, destaca que l'adopció no

³⁰ RAC1. (2023, 7 de abril). *L'adopció és més ètica que la subrogació i pensa en què necessita l'infant, no els pares*. RAC1. <https://www.rac1.cat/el-mon/20230407/107346/adopcions.html>

està pensada per satisfer desitjos de la persona sol·licitant, sinó per cobrir les necessitats dels menors sense pares biològics. Així doncs, la gestació subrogada comportaria la creació d'un infant amb la única finalitat de ser cedit, prioritzant per tant el desig dels comitents per damunt dels interessos del menor, convertint-lo en objecte d'un contracte en lloc d'un subjecte de drets.

És bo saber que, seguint en aquesta línia, el govern espanyol ha implementat una nova Instrucció dictada pel Ministeri de Justícia que estreny el setge i impedirà registrar a Espanya i als consolats els nadons nascuts per ventre de lloguer en un altre país de manera directa, tot i que comptin amb una resolució administrativa o judicial estrangera que validi el contracte de gestació per substitució³¹. Aquesta Instrucció s'adequa a una resolució emesa pel Tribunal Suprem el 2024 on aquest nega una sentència dels Estats Units que validava un contracte de gestació subrogada argumentant que el contracte no s'ajustava al marc legal espanyol i, per tant, es va declarar nul. També referència que la gestació subrogada atempta contra la integritat moral de la dona gestant i de l'infant i que l'interès superior del menor no es pot alienar amb els interessos de les empreses de ventres de lloguer.

El Registre Civil, a partir d'aquest mes de maig del 2025 deixarà d'inscriure de forma directa els nadons nascuts per gestació subrogada, pràctica prohibida a l'estat espanyol des de l'any 2006. Aquesta Instrucció té com objectiu evitar que els ciutadans espanyols esquivin la prohibició d'aquesta pràctica a l'estat i garantir la prioritat de l'interès superior del menor impedit la seva mercantilització. Des d'ara només es podrà inscriure els menors nascuts per mitjà de la gestació subrogada mitjançant filiació per vincle biològic o adopció. La nova Instrucció no impedirà al cent per cent que s'inscriguin aquests nadons a l'estat espanyol però si que obstaculitzarà considerablement aquesta possibilitat ja que caldrà passar pel jutjat i demostrar, per mitjà d'una prova d'ADN, que n'és el progenitor biològic mentre que pels casos de parelles, l'altre membre haurà d'iniciar els tràmits d'adopció.

Tot i que encara queda un llarg camí legislatiu per assolir una solució òptima, reconeguda i compartida per tota la societat, aquesta Instrucció pionera representa un bon punt de partida i constitueix una base sòlida per avançar cap a la regulació completa de la gestació subrogada i dels seus efectes jurídics sobre tots els agents implicats.

³¹ Martín, P. (2025, 1 mayo). Prohibit el registre directe de nadons que hagin nascut per ventre de lloguer. *Elperiodico*. <https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20250501/prohibit-registre-directe-nadons-hagin-116926810>

BIBLIOGRAFIA

Ayago, A. D. (2023). *La propuesta de normas de competencia judicial internacional en materia de filiación*. CUADERNOS DE DERECHO TRANSNACIONAL, 15(2), 1400-1409. <https://doi.org/10.20318/cdt.2023.8114>

Bataller i Ruiz, E., “Reconocimiento en España de la filiación por gestación de sustitución”, en Actualidad Jurídica Iberoamericana, núm.2, febrer 2015.

Benítez, O. S. (2017). *La gestación por sustitución desde una perspectiva jurídica: Algunas reflexiones sobre el conflicto entre deseos y derechos*. Revista de Derecho Político, 99, 79-120. <https://doi.org/10.5944/rdp.99.2017.19307>

Capella, V. B. (2015). ¿NUEVAS TECNOLOGÍAS? VIEJAS EXPLOTACIONES. EL CASO DE LA MATERNIDAD SUBROGADA INTERNACIONAL. SCIO Revista de Filosofía, 11, 19-52. https://doi.org/10.46583/scio_2015.11.612

Caravaca, A. L. C., & González, J. C. (2015). *Gestación por sustitución y Derecho internacional privado. Más allá del Tribunal Supremo y del Tribunal Europeo de Derechos Humanos*. CUADERNOS DE DERECHO TRANSNACIONAL, 7(2), 45-113. <https://doi.org/10.20318/cdt.2016.2780>

Carrascal, E. (2025, 30 d'abril). *A partir d'ara serà més difícil inscriure al Registre Civil nadons nascuts per gestació subrogada*. RAC1. <https://www.rac1.cat/societat/20250430/254649/maig-mes-dificil-inscriure-registre-civil-nadons-gestacio-subrogada.html>

Del Rosario Díaz Romero, M. (2010). *La gestación por sustitución en nuestro ordenamiento jurídico*. Diario la Ley, 7527, 1. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3340727>

Durán Gamero, R. M. (2017, 6 de novembre). *Dudas sobre la gestación subrogada (I)*. Abogacía Española. [https://www.abogacia.es/actualidad/opinion-y-analisis/dudas-sobre-la-gestacion-subrogada-i/:contentReference\[oaicite:2\]{index=2}](https://www.abogacia.es/actualidad/opinion-y-analisis/dudas-sobre-la-gestacion-subrogada-i/:contentReference[oaicite:2]{index=2})

Pastor Cesteros, L. (2021). *Aspectos jurídico-constitucionales de la maternidad subrogada [Treball de fi de grau, Universitat de Valladolid]*. UVaDOC. https://uvadoc.uva.es/bitstream/handle/10324/48038/TFG-D_01222.pdf?sequence=1

Sales Pallarés, L. (2019). *La pérdida del interés (superior del menor) cuando se nace por gestación subrogada*. *Cuadernos de Derecho Transnacional*, 11(2), 326–347.

<https://doi.org/10.20318/cdt.2019.4961>

Tve. (2024, 19 septiembre). *El Supremo aprueba que los nacidos por gestación subrogada tengan España como lugar de nacimiento*. RTVE.es. <https://www.rtve.es/noticias/20240919/supremo-aprueba-nacidos-por-gestacion-subrogada-espana-como-lugar-nacimiento/16254908.shtml>

Villar, A. (2023, 3 diciembre). *Análisis de la situación legal de la maternidad subrogada en España: matices y desafíos*. *El Español*. https://www.lespanol.com/vivir/20231203/analisis-situacion-legal-maternidad-subrogada-espana-matices-desafios/813669057_0.html

Vista de Novedades en torno a los efectos legales de la gestación subrogada según el derecho internacional privado español: el caso de Ana García Obregón.

(s. f.). <https://recyt.fecyt.es/index.php/DPC/article/view/107935/78646>

VLex.

(s. f.). https://justis.vlex.com/search/jurisdiction:ES+content_type:4+source:14868/gestaci%C3%B3n+subrogada/vid/842643955